

Рајка ГЛУШИЦА

О ГРАФИЈСКИМ ОДЛИКАМА ПАШТРОВСКИХ ИСПРАВА ИЗ XIX ВЈЕКА

О значају паштровских исправа може се говорити са историјског, правног, етнолошког, културолошког, филолошког и других аспеката. Што се историје језика тиче њихов значај је у томе што су писане народним језиком, поред мањег броја докумената писаних на италијанском и сасвим ријетко на старословенском језику. У тој четири вијека дугој традицији писања народним језиком, паштровске исправе поред докумената из других крајева Црне Горе¹ и литературе писане народним језиком², показују да је развита стандардног језика у Црној Гори текао другачије него у другим крајевима српскохрватског језичког подручја и да је књи-

¹ Видјети збирке: Јевто Миловић, *Зборник докумената из истроје Црне Горе, (1685-1782)*, Цетиње, 1956 Томица Никчевић и Бранко Павићевић, *Црногорске исправе XVI-XIX вијека*, Цетиње, 1964; Александар Соловјев, *Књига привилегија грбљанске жупе 1647-1767*, Споменик, СКА, LXXXVII, Београд, 1938., страна 21-79. И радове Александар Младеновић: *О језику писама из Ријечке нахије скраја XVII вијека*, Јужнословенски филолог XXXIII, Београд 1977., страна 203-229 и од истог аутора *Језик у писмима цетинског владике Висариона с краја XVII века*, Зборник за филологију и лингвистику XX/1, Нови Сад 1977, страна 1-43.

² Народним језиком писао је Пераштанин Андрија Змајевић у XVII вијеку (Мато Пижурица, *Језик Андрије Змајевића*, ЦАНУ, 1989.), Владика Данило почетком XVIII вијека (Александар Младеновић, *Језик Владике Данила*, Нови Сад 1973), Владика Василије средином XVIII вијека (Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд 1971, стр. 156), Петар I крајем XVIII и почетком XIX вијека (Бранислав Остојић, *Језик Петра I Петровића*, ЦАНУ, 1976) као и сви посленици писане ријечи у XIX вијеку.

жевни језик у Црној Гори имао народну основу и прије Вукове реформе.

Дио богате грађе докумената из Паштровића до сада је објављен у различитим поводима појединачно у разним часописима³, а дио у три посебне збирке: 1) *Паштровске исправе XVI-XVIII вијека*, приредили Иван Божић, Бранко Павићевић, Илија Синдик, Цетиње 1959; 2) *Паштовске исправе, књига 2*, приредили Јован Бојовић, Мирослав Лукетић, Божидар Шекуларац, Будва 1999; 3) *Паштовске исправе, књига III*, приредио Божидар Шекуларац, Петровац на мору, 1999. И све до сада што је објављено представља само мали дио грађе сачуване у архивима Будве, Цетиња, Дубровника, Задра и других градова, затим у архивима паштровских манастира и приватним архивима паштровских породица.

Значај паштровских исправа, осим потомака људи из исправа, знају и сви они који су имали те драгоцене текстове у рукама, који су их ишчитавали и који су могли да виде како се као мозаик склапају животи и судбине многих паштровских породица кроз вјекове. Четири вијека Паштровићи су аутономни у судству, све одлуке Банкаде и Збора записане су и сачуване у породичним збиркама и архивима. Из тих записа чита се живот: спорови, пресуде, умири, уговори, тестаменти, диобе, даривања, замјене имања, писма, молбе, тужбе, потврде о дуговањима, пописи имовине и сл.

Посебан значај исправа Валтазар Богишић, творац Црногорског имовинског законика, види у томе што су судије били људи из народа, мислили су као народ и што су своје одлуке заснивали на правној науци, стеченој не из књига већ на појмовима и схватањима правде наслијеђеним од предака, затим на познавању људи и прилика у којима су живјели. Из њих дознајемо убјеђења и мишљења, живу филозофију становништва тако да исправе представљају „вјеран одјек народног правног живота”.⁴ Ове чињенице су и те како важне и за науку о језику: судили су људи из народа

³ Александар Соловјев, *Паштровске исправе XVI-XVIII века*, Споменик СКА, LXXXIV, Београд, 1936, страна 1-45; Исти аутор, *Књига грбаљских привилегија 1647-1767*, Споменик СКА, LXXXVII, Београд, 1938; Божидр Шекуларац, *Повеља Балше II манастиру Прасквици*, Бока бр. 17, Херцег Нови 1975. и други.

⁴ Паштровске исправе, књига 2, стр. 9.

на народном језику, а документа су записивали писари паштровског Збора или калуђери. Дакле, у паштровским исправама имамо записан паштровски говор кроз вјекове, уз наравно, све интервенције и утицаје самих записивача па би се могло рећи да су оне „вјерни одјек народног говора”. Из исправа добијамо драгоцене податке о развоју ћириличног писма кроз XVI, XVII, XVIII и XIX вијек (најстарија исправа датира из 1389) затим податке значајне за историјску дијелектологију и историју савременог језика.

Језикословци у паштровским исправама наћи ће материјала за испитивање на свим језичким нивоима, почев од графије, ортографије, фонетике, морфологије, творбе, синтаксе и стилистике и све то у дијахронији, дакле језичке црте у развоју кроз период од четири вијека. Посебно је интересантно поредити језички материјал паштровских исправа са савременим стањем говора Паштровића⁵, а у погледу форме, стила и језика могу се поредити и са судским документима истога времена а из других крајева Црне Горе.

Како сам својим научним интересовањима везана за XIX вијек, од паштровских исправа за испитивање одабрала сам 76 докумената из XIX вијека из књиге „Паштровске исправе II” и 31 документ из књиге „Паштровске исправе III”.⁶ Од обиља језичких карактеристима које су уочене анализом ових докумената рећи ћемо најприје нешто о графији, тј. о графемама које се користе у ћириличном писму исправа из XIX вијека.

Истраживање графјског система било којег старијег споменика најбоље је вршити на основу оригиналних рукописа и аутентичних докумената. У овом раду нијесмо користили рукописе исправа већ њихову штампану верзију из већ поменуте двије збирке ослањајући се на ријечи приређивача да су настојали да текстове дају онаквим какви су у оригиналу уз интервенције које су вршили кад је требало раздвојити ријечи, смисаоне цјелине или ставити знаке интерпункције ради лакшег разумијевања садржаја тек-

⁵ Говор Паштровића проучио је у истоименој докторској дисертацији доц.др Миодраг Јовановић која је одбрањена на Филолошком факултету у Београду 2000.године. Монографија у штампи.

⁶ Експедирану грађу I примјере обиљежаваћемо тако што ћемо навести страницу на којој се налази примјер а иза ње римски број II и III зависно од тога из које је збирке.

ста. Анализа снимљених докумената у прилогу потврдила нам је високу подударност између оригиналних рукописа и штампане верзије, па сматрамо да ће подаци које ћемо изнијети о графици паштровских исправа XIX вијека бити сасвим релевантни.

У паштровским исправама које су записане током XIX вијека употребљавају се 43 ћирилична слова: **а, в, в, г, д, е, ж, з, њ, і, к, л, м, н, о, ѡ, п, р, с, т, ћ, њ, у, ф, х, ц, ч, ш, Ц, щ, ы, њ, њ, њ, њ, њ, њ, њ, ю, њ, њ, њ, њ, њ, њ, њ, њ.**

Како видимо из прегледа графема записивачи паштровских исправа користили су и у 19. вијеку велики број графема и традиционалну азбуку и правопис упркос бројним промјенама које су се у ћирилици десиле у 19. вијеку а и прије њега. Не употребљавају се графеме **ђ** и **џ** из „гражданске азбуке” али се зато користе **я, њ, к** којих нема у црквеној азбуци. Од графема које је Вук увео својом реформом (први пут реформисана Вукова ћирилица употребљена је 1818. године у Српском рјечнику) у паштровским исправама, чак и онима с краја вијека нема слова **љ** и **њ**, а слово **ј** се јавља доста касно и ријетко.

Опште особине графици паштровских исправа можемо исказати у седам констатација:

1. Највећи дио фонема има одговарајући знак и сталну гласовну вриједност:

а, в, в, г, д, е, ж, з, њ, к, л, м, н, ѡ, п, р, с, т, ћ, у, ф, х, ц, ч, ш

2. Неке фонеме се обиљежавају на више начина. Навешћемо их редом:

а) Фонема **а** се најчешће обиљежава као и данас али и са графемама **ѡ** и **ѡ** које означавају секвенцу ја:

– на Марко Ђурановъ (169, III), угамъ (179, III) коѡа куфина (171, III) коѡа (173, III) ѡнуарѡа млесеца (173, III) Антонѡа (179, III) ѡкостъ (182, III) Андриѡа (144, II)

– Илиѡ (175, III) ѡ Митар Андриѡъ (175, III) коѡ (175, III) свѡтого (145, II) свѡтиѡ (145, II) васѡкому (177, III) ѡкостъ (202, III)

б) Фонема **и** обиљежава се знацима **ѡ**, најчешће, **ѡ** ређе и **ы** сасвим ријетко (од документа из 19. вијека само у једном из 1833. забиљежена је ова графема). У штампаним исправама словни знак је без надредних знакова које су приређивачи изоставили из практичних разлога. У оригиналним рукописима видимо да су ти

надредни знаци могли бити тачка, двије тачке или црта. Нећемо наводити примјере за употребу ове графеме, већ само за *ї* и *ы*:

– На Кастіо (173, III), приступіо (170, III), *Ї* калуђер Грїгоріе бїх шедок како віше піше (178, III). Сина Їва (145, II), *Ї* увіек свакі мирні слободні *ї* законїтї (198, III).

– Во славу свдѣтѣ, єдиносущнѣ троицы (145, II).

Графема *ї* се пише са двије тачке изнад (чешће) али има примјера и са једном тачком. Старији писци су писали различито ову графему са једном или са двије тачке.⁷

Прве двије графеме и и *ї* употребљавају се и за означавање фомене *ј*.

в) Вокал *о* се обиљежава графемама *о* и *ω* од којих је прва свакако чешћа а друга графема се најчешће јавља у предлогу *од* али и у другим позицијама изван тог предлога:

– *от* свое добре воле (178, III), *ω*ставланъ (193, II) На Касті*ω* (193, III) *ω*д Котора (179, III), *ω*чима, *ω*стала, *ω*во, *Іω*во (178, III)

г) Фонема у обиљежава се словима *у*, *ш* и *ю* која означава секвенцу *ју*. Прве двије се равноправно употребљавају и нема неких посебних правила за употребу једног или другог знака.

– сигураюћи (144, II) свою, кою (121, II) не умиюћи (145, II) (179, III) имати свакою крепост (173, III) на Трешню (180, III) даюћи (177, III)

У прегледаним снимљеним рукописима доминира старија варијанта биљежења гласа *у*, док је у штампаној верзији она знатном броју случајева замијењена са *у* па се стиче утисак да је ова графема чешћа. Тако имамо у рукопису: *васѡкомѡ чловѡкѡ тко чѡе*, а за *вѡѡ* в *ѡрѡ*, писато *мѡ оцѡ игѡмнѡ* (238, III), а у књизи: *васѡкому чловѡку тко чуе*, а за *вѡу* *вѡру*, писатому *оцу игуману* (177, III).

д) Фонема *е* се обиљежава графемом *е* и графемом *ѡ*. Графема *е* има двојаку вриједност тј. означава фонему *е* и секвенцу *је*. Дакле, секвенца *је* у паштровским исправама обиљежавала се графемама *е* и *ѡ* Навешћемо неколико примјера:

⁷ Петар I ову графему пише са двије тачке док други старији писци пишу са једним, Рајић, Видаковић, Новаковић (Б. Остојић, *Језик Петра I*, стр. 33 и фуснота 16.

– еданъ (169, III), естъ (173, III) рич (196, III) едну маслину (166, III) виек (169, III) да е примио (182, III), две боце ракие (176, III).

– кво имамъ (174, III), коѡ, ксмо, стоѡ (190, III), кдне воле (190), да ест вѡдение (178, III)

ђ) Фонема **ј** обиљежава се графемама: **й, і, ѿ, ѡ, ю, ѡ, ѡ, е**.

Словни знак **ј** регистровани смо у неколика штампана документа из 1850, 1852, 1866 и 1963.

– Сава Иовова, Ника Јосифова (196, III), на Нико Јосифов (197, III), свѡдочимѡ јермонах Јоаникие (201, II).

Како видимо у наведеним примјерима у истој реченици користе се напоредо стари знаци за обиљежавање фонеме **ј** и у ћирилицы нова графема **ј**, уведена Вуковом реформом из латинице, што значи да тај временски период можемо означити као почетак увођења слова **ј** у писану традицију Паштровића. Ово и још неке графичке одлике потврђује нам да Вукова реформа није много утицала на записиваче из Паштровића.

Најфреквентнија графема за обиљежавање фонема **ј** јесте **й** и она се јавља у свим позицијама у ријечи: иницијалној, медијалној и финалној:

– Иовѡ, Иосифъ (144, II) Иованъ (167, II) Иа Митаръ (202, III) июниѡ (130, III) иедне стране (182, III)

– маистора (176, III) покоинога Радана (130, II) кажуиући (196, III) коиа (170, III) моиа (169, II)

– мои (169, III)) по нашои (142, II) и нѡговои (177, III).

Графема **ї** има двојаку вриједност, њоме се обиљежава фонема **и** (како смо већ видјели) и фонема **ј**.

– Стїеповь (196, II) и остале своїте (196, III) покоїнѡга Саве (130, II)

Говорећи о графичким решењима за фонему **е** навели смо и примјере у којима се графемама **е** и **ѡ** означава секвенца **је**. Такође говорећи о фонему **а** навели смо примјере за графему на која има гласовну вриједност секвенце **ја** и употребљава се у свим позицијама у ријечи.

Старословенски словни знак љ, иако су документа из XIX вијека, сасвим је обичан и има гласовну вриједност секвенце **је**, за разлику од рускословенске норме и старијих писаца⁸ у паштровским исправама се употребљава осим на крају и средини, и на почетку ријечи:

- У љдно (180, III), то љст (180, III) од љдне стране (172, III)
- за вљру (177, III), мљсто (196, III), чољк (196, III) у вљчни ви-ек (177, 175, III) мљсеца (202, III) сљдоци (175, III)
- гдљ (175, III), добре волљ (175, III) печу земљљ (175, III).

Поред наведених самосталних графема за обиљежавање фонеме **ј** у паштровским исправама користе се и јотовани вокали **ю**, **ѡ**, **к** у свим позицијама у ријечи, како смо већ видјели говорећи о обиљежавању фонема, **а**, **е** и **у**.

е) Вокално **р** у паштровским исправама обиљежава се на неколика начина: словним комбинацијама **ар**, **ер** и словом **р**:

- дае четварту царкви (172, III) карст Ника Кажанегре (182, III) арљав живот (94, II) чинимо карст (202, II)
- керст Фране (173, II) Серзентић (202, II) милосерђа (173, II) перви (182, III) церкви (173, III), сребро (135, II) тврђу (131, II)
- крст Ника (183, II), на крст (130, II).

Из наведених примјера видимо да је у обиљежавању вокалног **р** секвенца **ер** најчешћа као што је било уобичајено у старим текстовима и прописано црквенословенским правописом.⁹ Са **ер** је самогласничко **р** обиљежавао и Вук у Писменици али је брзо почео да користи исти знак и за самогласничко и за сугласничко **р**.¹⁰ Секвенца **ар** јавља се и код неких старијих писаца као што су М. Миљанов, Иван Анчић и други¹¹

3. Неке фонеме немају посебних слова него су се обиљежавале словним комбинацијама. У ову групу спадају најприје фонеме **љ** и **њ** које како знамо добијају овај облик 1818. у Вуковом Срп-

⁸ У складу са рускословенском нормом неки старији писци су се придржавали правила да јат не може стајати на почетку ријечи, Б. Остојић, Петар I стр. 39., Аврам Мразовић *Руководство к словенстем граматице*, Будим 1800.

⁹ Мразовић, *Руководство*, 31

¹⁰ Михаило Стевановић, *Вук у своме и нашем времену*, Н. Сад, 1987. стр. 56-69.

¹¹ Р. Биговић-Глушица, *Језик Марка Миљанова*, Подгорица 1987. стр. 21 и 22. и фусноте 36, 37 и 38.

ском рјечнику. Ни у једном документу, па чак и оним с краја XIX вијека, нијесмо регистровали ове графеме већ се сонанти **љ** и **њ** обиљежавају словним комбинацијама зависно од фонеме која их слиједи: **љ**, **њ**, **лна**, **на**, **ле**, **не**, **лю**, **ню**, **лò**, **нò**, **ли**, **ни**.

– волѣ (130, II), землѣ (175, II) на знанѣ (177, III) у Почелѣ (200, III) нѣгово (200, III)

– писателна (145, II) волна (145, II) оставлна ући (173, II) наидонна (180, III)

– Любиша (182, II) любов (173, II) людих (196, II) первашню милост (197, III)

– волò, (130, II), редитанò нашега очинства (130, II)

– добре воле (178, III) наше земле (142, III)

– Буліарицу (202, III)

4. Неке графеме могу да обиљежавају различите фонеме. Овдје се, прије свега, мисли на појаву да се словом **ћ** обиљежава фонетска вриједност гласова **ћ** и **ђ** што одговара стању у ћирилици предвуковског типа.¹² Примјере у којима графема **ћ** има гласовну вриједност фонеме **ћ** нећемо наводити већ само оне у којима има гласовну вриједност фонеме **ђ**:

Калућери (173, II), потверћу (178, III) наћох (179, III), поћосмо (178, III), мећу (178, III), ће се находи (178, III), Ђуран и Крсто (176, III).

Понекад се у гласовној вриједности фонеме **ћ** употреби слово **ч**:

– Греговиче (178, III) и све моје куче (176, III) не умиючи писати (176, III).

Нијесмо регистровали примјере употребе слова **ч** за означавање гласовне вриједности фонеме **ц** иако је та графема регистрована у неким документима из 18. вијека.¹³

5. Неке графеме означавају групу фонема. Већ смо говорили о употреби слова **ѡ**, **ò**, **ю**, **ѡ**, **к** а сада и о графемама **Ѣ**, **ѣ** које обје обиљежавају сугласничку групу **шт**. Старије **Ѣ** замијењује се са

¹² Обје фонеме и Петар I обиљежава једним знаком а тако су их обиљежавали Рајић, Обрадовић, Новаковић, за разлику од других писаца који на више начина означавају ове графеме (Б. Остојић, *Петар I* ст. 50. фус.нота 38, 39.).

¹³ Божо Михаиловић, *Слово џ у наитровским документима 18. вијека*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд књ. 22 стр. 127-128.

ш које се јавља у рецентнијим документима, у неким исправама се и чак напоредо употребљавају. Сасвим спорадично се јаве и примјери са двије графеме, за обиљежавање секвенце, тако у документу из 1866. налазимо: у Паштровиће, од Оштра, (202, II), па ове примјере можемо сматрати, пошто немамо оригиналне рукописе, или превидом приређивача или почетком замјене графеме **Ш** са **шт**.

Графема **ш** употребљава у истим позицијама као **Ш** и обиљежава исту гласовну вриједност

– у Па**Ш**тровиће (у 17 докумената из треће књиге), и**Ш**ем ба**Ш**ину (190, III) кући**Ш**е (169, III) **Ш**о (169, III) сиромаш**Ш**ину (173, III) по**Ш**ени суће (174, III) вла**Ш**ити господар (167, III)- за ни**Ш**а (176, III),

– у Па**ш**тровиће (у 9 докумената из треће књиге) манастира Гради**ш**а (176, III), не**ш**о наше (142, III) вла**ш**ита сиромаш**ш**ину (173, III) пу**ш**и риеч (196, III) годи**ш**а (182, III)

6. Неке графеме немају одговарајућу фонемску вриједност. Само ортографску али не и гласовну вриједност имају знаци **ь**, **ѣ**. Иако су испитиване исправе из XIX вијека употреба полугласника нарочито на крају ријечи честа је. Танко јер се неупоредиво ређе употребљава од дебелог, јер се или вокализовало или у слабом положају изгубило.

7. Неке графеме немају фонемску вриједност већ бројну.

Последњих пет знакова у табели графема датој на почетку: **ѵ**, **ѕ**, **џ**, **ѡ**, **ѣ**. употребљавају се само за означавање бројне вриједности. Означавање бројева не цифрама већ словима манир је који се задржао у паштровским документима све до краја XIX вијека. За обиљежавање бројева користе се слова старословенске азбуке и сасвим спорадично у рецентнијим исправама арапске цифре, што је изненађујуће с обзиром на присутност писама и докумената на италијанском и могућег утицаја тог језика кад је обиљежавање бројева у питању. Бројна вриједност слова наслијеђена из старословенске писмености,¹⁴ није поремећена у документима из Паштровића тако да су бројеви у њима означени словима: а-1; б-2;

¹⁴ Петар Ђорђевић, *Историја српске ћирилице*, Београд 1987, стр. 40.

г-3; д-4; е-5; с-6; з-7; и-8; ѿ-9; ї -10; к-20; л-30; м-40; н-50; љ- 60; о-70, п-80; ч-90; р-100; с-200; т-300; в-400, ф-500, х-600; џ-700; ѿ-800; ц-900; а за хиљаду коришћен је знак ≠а.

Слова са бројном функцијом означена су надредним знаком титлом и са по једном тачком испред и иза слова, како је иначе било уобичајено и у другим старословенским и грчким споменицима у којима се употребљавају слова у функцији цифара.

Навешћемо неколика примјера како Паштровићи користе слова у служби бројне вриједности, а примјере је лако наћи јер свака је исправка датирана и има устаљену форму којом почиње. Дакле, најчешће документ почиње констукцијом Ва име Христа амин, или сличном, затим иде датум, па мјесто гдје Збор засиједа.

Ва име Христа аминъ на. ≠аѿз. на si. априла, у Будву (106, II),
 Ва име Христа аминъ на. ≠аѿѿе. тиесеце децембра, ден. к. у
 Спичъ (110, II), У име Христа аминъ, на ≠ аѿ. кѿ, мѿсеца мар-
 ча, I. на Кастио од Ластве (180, III).

Да „преведемо” датуме из наведених примјера први документ је од 16. априла 1807. други од 20. децембра 1815, трећи од 10. марта 1829.

Не само у датумима већ и у тексту гдје год би се појавила потреба да се исказе бројна вриједност за то би се користила слова а не цифре. Навешћемо неколико примјера:

Стимаше цекина двадесетъ и еданъ, нумером . ка. (169, III)
 Седећи . д. суће (179, III) (четири судије)
 Двадесетъ имат гроша и по . м. динарихв (178, III) (40 динара).
 Талиерах . ѿ. нумером говори седанъдесет (188, III).

Коришћење цифара за означавање бројчане вриједности новијег је датума. Прва документа у којима је датум исказан бројевима јављају се спорадично већ тридесетих година XIX вијека. У збирци паштровских исправа II последњи документ датиран словима је из 1846. године а иза њега имамо седам докумената датираних арапским цифрама, последњи из 1876. У збирци III слична је ситуација последњи докуменат датиран словима у бројчаној вриједности је из 1848. а први датум са арапским бројевима је из 1834. године и то комбинован са словима: .би. фебруара 1834. (182, III). Што се фреквенције тиче може се рећи да су знатно бројније исправе са словним начином означавања бројне вријед-

ности. Тако у књизи III од 31 документа само се у пет користе цифре, у збирци II од 61 документа писаних ћирилицом у двадесет са коришћене цифре, а у свим осталим бројне вриједности су обиљежене словима дакле, начином типичним за старе ћириличне споменике.

На крају можемо рећи као закључке из свега изнесеног да Паштровићи имају веома значајно вишевијековно искуство у администрирању на народном језику. Документа су писана традиционалном графјом и ортографјом и кроз читав XIX вијек. То нам показује број графема које се користе (43) и опште карактеристике графје којих можемо навести седам: 1. већи број слова има одговарајући знак и сталну гласовну вриједност; 2. неке фонеме се обиљежавају на више начина (а, и, е, о, у, ј, и вокално р); 3. неке фонеме немају посебних графема већ се обиљежавају словним комбинацијама (све комбинације за обиљежавање фонема љ и њ); 4. неке графеме могу да обиљежавају различите фонеме (ћ=ћић; ч=чић); 5. неке графеме означавају групу фонема **Ц, ш, Ћ, ђ, ю, ја, к**; 6. неке графеме немају одговарајућу фонемску вриједност **Ъ, ъ**; 7. неке графеме имају само бројну вриједност **S, ψ, ͡, ⚭**.

Закључци које доносимо о графји паштровских исправа насталих у XIX вијеку и објављених у двије књиге – збирке могу бити подстицајни за даља и обухватнија истраживања и временски (упоредити их са стањем ћириличне графје у старијим документима из XVI, XVIII и XVIII вијека) и квантитетски (бројене исправе које би можда могле да освијетле многе појаве још увијек чекају на полицама архива да буду објављене). Одабирајући управо исправе из XIX вијека рачунали смо да ћемо на њима моћи пратити све промјене и еволуцију ћириличне графје у том периоду. Међутим, после прегледаних материјала видимо да су се бурна реформска дешавања одвијала мимо паштровских „канзалијера” и калуђера-записивача. Управо у чињеници да су записивачи биле особе које су писменост стицале у цркви или припадале цркви можемо тражити одговоре на питања зашто се тако дуго задржала традиционална графја и правопис и зашто Вукова реформа графје није имала знатнијег утицаја на паштровске исправе.

Rajka GLUŠICA

SUR LES CARACTÉRISTIQUES DE LA GRAPHIE DES DOCUMENTS
DES PASTROVICI DU XIX-IÈME SIÈCLE

Résumé

Dans cet ouvrage l'auteur analyse certains traits linguistiques typiques pour des documents faits en Pastrovici au cours du XIX-ième siècle. L'auteur traite d'abord les questions concernant la graphie et l'orthographe, et montre que l'influence de la réforme de Vuk Karadžić est faible. L'auteur démontre l'importance que les documents des Pastrovici ont pour la dialectologie historique et aussi pour l'histoire de la langue littéraire, soulignant en particuliers l'importance de la quatre siècles longue tradition d'écriture en langue nationale.